

Zij moet zich tot de professoren der universiteiten wenden en trachten te verkrijgen:

I. Dat door de hoogleeraren in de hygiëne afzonderlijke cursussen in schoolhygiëne voor de medische studenten worden gegeven, die dan later als docent kunnen optreden.

II. Dat door verschillende hoogleeraren universiteitscursussen worden gegeven die één geheel vormen en waarin ieder de schoolhygiëne behandelt voor zoover deze tot zijn eigen arbeidsveld behoort.

Deze cursussen zouden door niet medici: literatoren, filosofen (uit deze personen worden de latere rectoren, directeuren en leeraren der gymnasia en H. B. S. gevormd) en onderwijzers kunnen worden gevolgd.

Ten slotte zou ik er hier op willen wijzen dat het Congres voor Openbare Gezondheidsregeling een Commissie voor de schoolhygiëne heeft benoemd en deze heeft opgedragen zich in bovengenoemden zin tot de professoren der universiteiten te wenden en tevens zich in betrekking te stellen met de besturen der onderwijzers-vereeningen. Aan een en ander heeft deze niet zonder succes reeds voldaan.

Misschien vindt de Algemeene Vergadering hierin aanleiding de Commissie der Maatschappij tot medewerking aan te sporen.

Rotterdam, 5 Juni 1899.

DR. F. D. A. C. VAN MOLL.

ANTWOORD OP DEN OPEN BRIEF VAN DR. CH. H. ALI COHEN.

Geachte Collega!

Het historisch aanhangsel, aan mijn verhandeling over het formaldehyde toegevoegd, kan geen welgevallen vinden in uw oogen; ik vermoedde zulks reeds, toen ik het samenstelde.

Allereerst maakt gij mij opmerkzaam op een „incongruentie”, door U met „niet logisch” gequalificeerd. Ik moet toegeven, zooals *gij* het nederschrijft, bestaat die „incongruentie”; edoch, de geschiedschrijver zal zich niet met het lezen van uw open brief tevreden stellen, maar hij zal tevens de bronnen zelf bestudeeren: hij zal mijn historisch overzicht lezen en naar ik hoop, *beter* lezen dan gij.

U meent het bewijs te leveren van deze „incongruentie” in de volgende bewoordingen:

„Nu veroorloof ik mij allereerst te vragen of de historieschrijver zich niet „zal verbazen over het feit, dat gij op blz. 865 het Geneeskundig Staatstoezicht niet *wilt* aanvallen, omdat ge het niet fair vindt iemand aan te vallen, „die zijn wapenen niet vrij kan gebruiken, en dat ge op de volgende bladzijde het Geneeskundig Staatstoezicht tóch aanvalt, enz.”.

Indien gij nu het door mij gecursiveerde „*wilt*” verandert in „*wildet*”, dan is het merkwaardig, hoe deze „incongruentie” verdwijnt. „Van *mijn* zijde”, schreef ik (blz. 895) „*achtte* (ik cursiveer nu) ik daarom ook een optreden „tegen het advies van het Geneeskundig Staatstoezicht minder gewenscht, „juist omdat het Staatstoezicht zich in de *onmogelijkheid* bevond van zijn

„verdedigingsmiddelen gebruik te kunnen maken”. Ik schreef „achte” in den *verleden* tijd; in mijn historie bevond ik mij in het jaar 1896. Eenige jaren zijn gepasseerd en in een paar jaren kan *veel* veranderen. En door de bespreking van de formaldehyde-desinfectie in de *openbare* vergadering op 28 Dec. 1898 door den Voorzitter van den Geneeskundigen Raad voor Friesland en Groningen, en door de „belangstelling en krachtige hulp” door Dr. ALI COHEN aan het onderzoek van MANSHOLT (dit *Tijdschrift* 1899, blz. 49) verleend, meende ik, dat het Geneeskundig Staatstoezicht tot aan de tanden toe gewapend was en van deze wapenen een onheilspellend gebruik zou maken. Heb ik mij hierin vergist en beschikte het Geneeskundig Staatstoezicht *nog* niet over voldoende verweermiddelen, dan ben ik inderdaad verplicht mijn aanval terug te nemen — en tot later uit te stellen.

Nadat de geschiedschrijver reeds eenmaal gebloed heeft over deze vermeende „incongruentie”, zal hij echter, zegt gij verder, „weer verlegen staan”. Toch niet; de historieschrijver zal begrijpen, dat ik met „belanghebbenden” *niet* „het publiek, in wier belang ontsmettingen worden verricht”, maar *wèl* „de agenten van de Société Chimique des Usines du Rhône” bedoeld heb. Mocht hij onverhoopt hierover in twijfel verkeeren, er zal allicht   en exemplaar der „talloos verspreide circulaires” (bijv. in de archieven van het Geneeskundig Staatstoezicht) voor hem bewaard zijn gebleven; het zal hem eveneens bekend worden, dat nog geen enkel desinfectans op verzoek van „het publiek, in wier belang ontsmettingen worden verricht” in het Regulatief werd opgenomen. Maar er is meer; lees mijn historisch overzicht nog eens met aandacht over en er zal U ditmaal zeer zeker een „congruentie” opvallen: *zorgvuldig* heb ik het gebruik van eenigerlei naam vermeden. Indien ik de H.H. BOLDINGH en VAN DER HEIDE genoemd had, dan had ik eveneens dienen te vermelden, dat de Commissie van twee Inspecteurs (blz. 895), met het onderzoek belast, bestond uit de H.H. Dr. DOZY en Dr. ALI COHEN en dan had ik, consequent doorgaande, in mijn „j'accuse” — zooals gij het noemt — Dr. ALI COHEN moeten aanwijzen — om een oogenblik in uw ZOLA-stijl verder te spreken — als de „diabolische bewerker” (vergeef mij de expressie) van de niet-opneming van het formaldehyde in de Wet.

Eindelijk meent gij, dat mijn punt van uitgang „als historisch onjuist moet worden beschouwd”. Uw „belanghebbenden” — schrijft gij — „hadden er „geen belang bij het *formaldehyde*” — zooals ik schreef — „opgenomen te „krijgen in de regelen, maar wel *het gebruik van het formaldehyde volgens het „systeem TRILLAT*”. Ik wil niet ingaan op de uit uw woorden af te leiden vraag welke betrekking er kan bestaan tusschen een advies van het Geneeskundig Staatstoezicht en het belang van „belanghebbenden”; het door U bedoelde belang van „belanghebbenden” staat toch m. i. nog *te ver* verwijderd van het belang der openbare gezondheid, om een punt van overweging of behandeling bij het Geneeskundig Staatstoezicht te kunnen uitmaken. Mijn punt van uitgang is evenwel historisch volkomen juist. In de Regelen toch wordt geen enkel apparaat of systeem genoemd. „Verzadigde stoom op atmosferischen druk of daarboven” behoort tot de officiële ontsmettingsmiddelen; nergens staat echter een der talrijke modellen ontsmettingsovens vermeld. Terecht, want nu kan steeds de meest practische oven voor de

stoomdesinfectie gebruikt worden; zoo had ook — indien wij voor een oogenblik aannemen, dat het formaldehyde in 1896 in de Wet opgenomen ware geworden — in 1896 het apparaat van TRILLAT, in 1899 dat van FLÜGGE in 1900 of 1901 misschien een nog eenvoudiger apparaat voor de formaldehyde-desinfectie toepassing kunnen vinden. In de voorschriften omtrent de wijze van aanwending diende alsdan, in analogie met de opgaven bij de stoomdesinfectie, eenvoudig aangegeven te worden de hoeveelheden benoedigde formaldehyde per M³, benevens de duur der inwerking, om een zekere desinfectie te verkrijgen.

Nu de Minister de aanvraag in ernstige overweging nam en zelfs het advies van het Geneeskundig Staatstoezicht inwon, daar kon het uitsluitend gelden de opneming in de Wet van het „*formaldehyde*” — zooals ik schreef — en niet van het „*formaldehyde volgens het „systeem TRILLAT*”, zooals *gij* schreeft.

Na U op deze drie uitstapjes in het onbegrensde gebied der juridische excepties gevolgd te zijn, ben ik nu genaderd tot uw juridisch betoog.

Ik achtte het een fout, dat in 1896 het formaldehyde niet geschikt werd geacht om onder de officiële ontsmettingsmiddelen te worden opgenomen.

„De geschiedschrijver zal dat”, volgens uw meening, „geen fout noemen „en zal”, zooals *gij* U voorstelt, „uitspraak doen als volgt”:

„overwegende,

Ad O. 1. Het systeem TRILLAT was in dien tijd het *eenige* apparaat, om formaldehyde in *grootte* hoeveelheden te kunnen ontwikkelen (de formaldehyde-lampen hadden het toch reeds lang afgelegd); deze overweging is dus vrij wel overbodig.

Ad O. 2. Deze overweging staat tot de voorgaande als X:Y, en verhoudt zich tot de erkenning van het formaldehyde als officiële ontsmettingsmiddel als X:Z; zij is „incongruent” en „niet logisch”.

Ad O. 3. In welke betrekking deze overweging tot de opneming van het formaldehyde onder de officiële ontsmettingsmiddelen staat, is mij buitengewoon raadselachtig. A, B, of C, die geen deskundigen zijn, kunnen nog wel meer gaan beweren en bijv. zeggen dat het formaldehyde, dat in Holland in de atmosfeer wordt gebracht, in staat is pestbacillen in China te doden. Maar zal dit ooit een beletsel kunnen zijn, om het formaldehyde, indien het aan de eischen van een goed desinfectans beantwoordt, niet in de Wet op te nemen? Indien een kwakzalver chinine laat innemen, om bijv. een gebroken been te genezen, mag daarom een medicus geen chinine meer voorschrijven bij malaria?

Ik keur de handelwijze van de exploitanten volstrekt niet goed, maar ongelukkig voor U is de bewering, in genoemde circulaires neergelegd, — ik erken gaarne, dat het louter toeval is — geen „*bewering*” gebleven, doch „*waarheid*” geworden; om in geen herhalingen te vervallen, verwijs ik hiervoor naar hoofdstuk II mijner verhandeling. Ook de duidelijkheid van mijn „*attest*” liet niets te wenschen over (zie dit *Tijdschrift*, blz. 774).

Ad. O. 4. Deze overweging bevat volstrekt geen waarheid; het apparaat TRILLAT is zeer zeker voor de praktijk geschikt en was in 1896 „een voor de praktijk bij uitstek geschikt instrument”. Dat in lateren tijd, bijv. door FLÜGGE, een meer practisch apparaat is uitgedacht, wie zal het ontkennen;

wie zal ook durven beweren, dat wij over eenige jaren niet in het bezit zullen zijn van een nog beter toestel dan zelfs dat van FLÜGGE. Hadden wij met de invoering der spoorwegen moeten wachten, totdat de meest volmaakte locomotief met Westinghouse-rem, enz. uitgevonden was?

In het Belgische leger is het apparaat TRILLAT in October van het vorige jaar (*Archives médicales Belges* 1898, p. 37), op machtiging van den Minister van Oorlog, door den Generaal-Inspecteur van den Geneeskundigen dienst voor den Binnen- en Buitendienst der garnizoenen Antwerpen en Brussel ingevoerd. „Het klinkt ongeloofelijk” en ik vermoed dan ook, dat de Belgische Min. v. O. vergeten heeft door bemiddeling van zijn ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken in Nederland een afschrift te vragen van het advies van het Geneeskundig Staatstoezicht. „Cette désinfection se fera par les „soins d'un infirmier de l'hôpital . . .” Verbeeld U, collega, welk een roekeloosheid, één enkele hospitaal-soldaat belast met de behandeling van het apparaat; deze één man werd in staat geacht „om zulk een toestel „behoorlijk te bedienen zonder gevaar voor zich en voor anderen”.

Ad O. 5. De bespreking van deze overweging kan ik gerust nalaten, daar zij met het vraagstuk zelf hoegenaamd niets te maken heeft. In ons land, waar geen verplichte desinfecties bestaan, kan noch de Minister, noch het Geneeskundig Staatstoezicht de ontsmettingen aan de een of andere Maatschappij „opdragen”; voor ons land is deze overweging dientengevolge een absurditeit. Het tweede gedeelte dezer overweging geeft ongeveer hetzelfde weer als uw derde overweging.

Ad O. 6. Uw verheerlijking van 9 December 1898 gaat wel een weinig te ver; laten wij dien dag maken tot een herinneringsdag in het algemeen en tot een feestdag in het bijzonder voor U, omdat gij toen schijnt bekeerd te zijn tot de formaldehyde-desinfectie. Het is waar, FLÜGGE heeft den tijd, benoodigd voor de verwijdering der formaldehyde-dampen, door de aanwending van vluchtig NH_3 tot minder dan een uur beperkt; wij hadden daarvoor vroeger met de NH_3 -oplossing een paar uren noodig: „een onbewoonbaar zijn gedurende een paar dagen” noem ik voor het systeem TRILLAT onjuist. Zoowel bij mijn eigen proefnemingen als bij talrijke desinfecties in de praktijk met TRILLAT's apparaat verricht, is mij gebleken, dat de kamers reeds eenige uren na het ophouden der bewerking geheel van formaldehyde-dampen bevrijd waren.

Ad O. 7. Indien gij deze overweging aanvult met de mededeeling, dat FLÜGGE hier het oog heeft op de „quantitatieve Verhältnisse” bij de formaldehyde-desinfectie, dan verschijnen deze woorden in een geheel ander daglicht. FLÜGGE wil dan te kennen geven, dat de nauwkeurige opgave van de kwantitatieve verhoudingen van hem afkomstig is en dat dientengevolge de onderzoeken van ABBA-RONDELLI e. a., welke slechte resultaten met de formaldehyde-desinfectie verkregen hadden, eerst na het verschijnen van zijn publicatie op haar juiste waarde beoordeeld konden worden.

FLÜGGE laat ons volstrekt niet in twijfel verkeeren omtrent zijn oordeel over de andere methoden van formaldehyde-desinfectie, met inbegrip van het systeem TRILLAT; gij hebt zeker ook wel hetzelfde artikel, waaruit gij citeert, twee bladzijden verder gelezen (blz. 283), waar FLÜGGE schrijft: „Für

„die sichere Herstellung einer wirksamen Concentration des Formaldehyd-
„gases in dem zu desinficirenden Raume concurren jetzt fünf verschiedene
„Methoden. *Mit allen ist eine Oberflächendesinfection in Wohnräumen erreichbar*
„(ik cursiveer): a. Methode von TRILLAT; b. . . . , c. . . . , d. . . . , e. . . .
„Breslauer Methode (FLÜGGE)“.

Ik zou nog een reeks van citaten kunnen aanvoeren, ook ontleend aan het pas uit FLÜGGE'S laboratorium verschenen onderzoek over het formaldehyde van VON BRUNN (*Zeitschr. f. Hyg. u. Inf.*, S. 201—230), welke geheel hetzelfde vertellen; ik meen evenwel, dat het bovenvermelde citaat niets aan duidelijkheid te wenschen overlaat.

Ad O. 8. Deze overweging steunt voor een deel op hetzelfde onvolledige citaat als de voorgaande; voor een ander deel wordt de critiek, door mij op de onderzoekingen van ABBA-RONDELLI e. a. geleverd, door U met geen enkel woord weerlegd, zoodat ik hierbij niet behoef te blijven stilstaan.

Indien dus de geschiedschrijver uitspraak moet doen, dan zal hij m. i. als volgt redeneeren: „Dr. ALI COHEN wenscht in zijn open brief het historisch overzicht van KLEIN toe te lichten en voert hiertoe een aantal overwegingen aan, wier juridische vorm niet in staat is de geringe degelijkheid van haar inhoud aan mijn oog te onttrekken; een deel dier overwegingen staat geheel buiten de zaak, een ander deel betreft overwegingen van den 2den, 3den of nog minderen rang.

Evenwel, geachte collega, ik wil U een handje helpen en U in de oogen van den historieschrijver rehabiliteeren: wijs op uw onderzoek! Had eenvoudig de volgende overweging genomen:

„Overwegende, dat de desinfectieproeven door mij in 1896 genomen met de formaldehydedampen, verkregen door middel van het apparaat TRILLAT, slechte resultaten hebben opgeleverd“.

Deze ééne overweging ware voldoende en afdoende geweest; al uw andere overwegingen hadden alsdan bij voorbaat al geen nut der bespreking meer kunnen opleveren.

Het verbaast mij dan ook buitengewoon, dat gij mij deze overweging niet toegeslingerd hebt. Ik kan moeilijk aannemen, dat een onderzoek, dat U in 1896 zulke goede diensten bewees bij de afwijzing van het formaldehyde, nu onverteerbaar voor U zou zijn geworden; ik zal liever veronderstellen, dat dit onderzoek zoo „ultra-geheim“ is, dat gij niet alleen de resultaten niet moogt mededeelen, maar zelfs het onderzoek niet bij name moogt vermelden.

Het zal U nu niet moeilijk vallen te begrijpen, — indien gij gij het niet reeds lang begrepen hebt — waar de fout schuilt door het Geneeskundig Staatstoezicht in 1896 begaan. Ware de redeneering van het Geneeskundig Staatstoezicht in 1896 de volgende geweest: de onderzoekingen (ROUX en TRILLAT, BOSC, VAILLARD en LEMOINE, NIEMANN), tot nu toe met het apparaat van TRILLAT verricht, hebben zeer gunstige resultaten opgeleverd; deze gunstige resultaten zijn door KLEIN bevestigd; ongunstige uitkomsten zijn tot op dit oogenblik niet gepubliceerd; wij achten echter het aantal onderzoekingen nog te gering, om reeds nu een beslist oordeel uit te spreken en adviseeren dientengevolge Uwe Exc. voorloopig afwijzend op het verzoek

te beschikken; hiermede had ik *misschien* nog vrede kunnen hebben. Het Geneeskundig Staatstoezicht vatte echter, m. i. terecht, zijn taak ruimer op; gij verrichttet met het apparaat TRILLAT een aantal proefnemingen: deze proefnemingen gaven slechte uitkomsten. Nagenoeg alle latere publicaties hebben de eerste gunstige verwachtingen volkomen bevestigd; de ongunstige resultaten van enkele onderzoekingen werden door mij kritisch toegelicht. Ik geloof niet, dat het mij moeilijk zal vallen ook in *uw* onderzoek, indien het gepubliceerd wordt de fout (of fouten) aan te toonen. Ware *geen* onderzoek verricht, ik had een *voorloopig* afwijzend advies *misschien* nog kunnen billijken; nu echter door U *proeven* werden genomen, hadt gij gunstige resultaten *moeten* verkrijgen en het Geneeskundig Staatstoezicht in bevestigenden zin *moeten* adviseeren. Uw *foutief* onderzoek gaf dus aanleiding tot de „fout” en de „verkeerde opinie” van het Geneeskundig Staatstoezicht.

De slechte uitkomsten van uw onderzoek motiveeren ook weder *voldoende* de waarschuwing van de Inspecteurs; de overwegingen, welke gij daarvoor nog aanvoert, zijn van hetzelfde allooi als de vorige en grotendeels van ondergeschikte beteekenis.

Ten slotte meent gij, dat ik met mijn raadgeving aan het adres van het Geneeskundig Staatstoezicht *te laat* ben gekomen, in verband n.l. met uw bespreking der formaldehyde-desinfectie in de vergadering van den Geneeskundigen Raad op 28 December 1898. In 1896 kwam ik *te vroeg*, in 1899 *te laat*; ik zal mijn horloge eens laten repasseeren. Maar och, geachte collega, zend uw klok ook eens naar den instrumentmaker: misschien liep *uw* horloge in 1896 *achter* en loopt zij nu *vóór*. Want zie eens — ik spreek nu tot den collega en niet tot den Inspecteur — sedert deze gedenkwaardige vergadering van 28 December is reeds bijna *een half jaar* verlopen en wij zijn nog niets verder. En bovendien, *nà* deze vergadering van 28 December is in *Januari* j.l. het onderzoek van MANSOLT verschenen, aan welk onderzoek gij uw „belangstelling en krachtige hulp” verleend hebt en waarin gij U, *ondanks* die vergadering en *ondanks* de publicatie van FLÜGGE, nog *geen* voorstander van de formaldehyde-desinfectie toondet; ik kon dus *weinig* vermoeden, dat „mijn voorspelling zoo voor de hand lag”.

Maar, geachte collega, laten wij den onderlingen strijd eindigen; wij beoogen toch op het oogenblik *hetzelfde* doel, n.l. de opneming van het formaldehyde in de Wet. Het is dientengevolge niet in mijn belang U moeilijkheden in den weg te leggen bij het aanloopje, dat gij met FLÜGGE neemt, om over de kloof te springen, welke gijzelf in 1896 hebt doen ontstaan; aan de overzijde sta ik reeds eenige jaren met ongeduld te wachten en wees er van verzekerd, ik zal U met open armen en vriendschappelijk ontvangen.

Collegialiter

ALEX KLEIN.

Amsterdam, 10 Juni 1899.

